

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ УСТАНОВИ ДОВІРИ В НІМЕЧЧИНІ В 1938–1945 роках

У Німеччині в міжвоєнний період сконцентрувались українські політичні, військові та інтелектуальні сили, що були об'єднані в допомогові, професійні, студентські, наукові, громадсько-політичні й інші організації та товариства.

1 грудня 1938 року було засновано Українську установу довіри в Німецькій імперії – німецьку урядову установу, завданням якої була реєстрація та допомога українським емігрантам на теренах Великої Німеччини. Діяла Українська установа довіри до кінця Другої світової війни.

Джерела до історії діяльності Української установи довіри в Німеччині зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в місті Київ, Галузевому державному архіві Служби безпеки України в місті Київ, Архіві Організації українських націоналістів в місті Києві, Федеральному архіві Федеративної Республіки Німеччини в місті Берлін та ін. Окрім документів, які зберігаються в архівних фондах, важлива інформація з історії діяльності Української установи довіри в Німецькій імперії міститься в періодичних виданнях української еміграції: «Український вісник» (Берлін), «Українська дійсність» (Берлін), «Українська пресова служба. Українське видання. Заступництво на Німеччину» (Берлін) та ін., а також у спогадах сучасників: «Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада» (упорядники В. Яриш, М. Сулима та ін.; ред. В. Верига) (Торонто, 1996), Василь Яриш «Українська установа довір'я в Німеччині. Офіційно: Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche» (в кн.: «Українці в Берліні 1918–1945...», Торонто, 1996), Володимир Кубійович «Українці в Генеральній Губернії. 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету» (Чикаго, 1975), Михайло Селешко «У кігтях гестапо» (Київ, 1996), Юрій Шевельов. «Я, мені, мене... (і довкруги)». Спогади. У двох томах (Харків; Нью-Йорк, 2001), Олена Отт-Скоропадська «Остання з роду Скоропадських» (Львів, 2013) та ін.

Ключові слова: Українська установа довіри в Німеччині; Україна; Німеччина; українська еміграція; українська громада в Німеччині; Українське національне об'єднання в Німеччині.

Українська установа довіри в Німецькій імперії¹ розпочала свою діяльність 1 грудня 1938 року та діяла до падіння Третього Рейху – до весни 1945 року. Про створення установи довіри повідомила Українська пресова служба в Берліні: «З днем 1-го грудня біжу-

чого року розпочав свої чинності «Комісаріат для українських справ в Німецькій державі» («Ukrainische Vertrauensstelle im Dritten Reiche»). Приміщення Комісаріату є: Berlin W 30, Bayerischer Platz 3² /тел. 262518/. На чолі Комісаріату стоїть доктор Микола Сушко» [54; 81, оп. 1, спр. 126, арк. 38]. Вона мала завданням «заступати інтереси бездержавних українців, що мешкають у німецькій державі,

¹ Офіційна назва установи в німецькій мові: «Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche». У статті використовується назва «Українська установа довіри в Німецькій імперії». У літературі можна зустріти: «Українська установа довір'я», «Українське бюро довіри», «Українська служба довіри», «Комісаріат для українських справ у Німецькій державі».

² Бюро Української установи довіри в Берліні з 20 жовтня 1941 р. знаходилося за адресою: Berlin SO 36, Marianenplatz, 14.

влекшувати зносини українців з державними урядами, спрямовувати куди слід старання в таких справах як паспорти, дозволи на побут, дозволи на працю та порадою бути помічним кожному українцеві в його персональних справах» [81, оп. 1, спр. 126, арк. 38; 108].

Після Першої світової війни на території Німеччини в таборах військовополонених (Раштат, Вецляр, Зальцведель) перебувало (за різними оцінками) близько 100 000 українців, переважна більшість з яких повернулася в Україну [72; 76; 77]. У 20–30-ті роки після поразки українських визвольних змагань (1917–1921), за підрахунками сучасних українських дослідників, у Німеччині проживало приблизно 15 000 українців (крім того, тимчасова економічна еміграція з Західної України) [76; 77]. Чисельність української еміграції суттєво збільшилася унаслідок окупації Угорщиною Карпатської України та викликані нею нової хвилі емігрантів-українців до Третього Рейху [39; 43; 45; 105; 110]. З вибухом Другої світової війни в 1939 році почалась масова еміграція українців на Захід, спершу до окупованої німцями Польщі, а з Польщі – до Німеччини [41; 44; 45; 57–59]. Українська еміграція до Німеччини знову посилилася після окупації німцями Франції та Бельгії, де в міжвоєнний період жили та працювали емігранти з України. Найбільший наплив українців до Німеччини почався після того, як у 1941–1942 роках німецька армія окупувала українські землі, що знаходились у складі СРСР. За статистикою Української установи довіри в Берліні, у 1943 році було лише із Західної України 800 000 молодих людей на роботі в Німеччині. Ця статистика не охоплює великої маси робітників, привезених зі східно-українських земель [66, с. 212].

Отець доктор Петро Вергун, голова греко-католицької церкви в Німеччині періоду Другої світової війни, у своєму «Життеписі», написаному в 1956 році, зазначив, що було «разом усіх один і пів (1,5) мільйона лишень українців-католиків в Німеччині» [66].

Голова Української установи довіри д-р Микола Сушко писав: «Лишень у границях Німеччини, включно з Австрією та Чехосло-

ваччиною, за виключенням Польщі, принайменше 2 мільйони українців жили в 1944 році» [66, 212]. Українська енциклопедія українознавства подає, що після закінчення Другої світової війни було в Німеччині 2–3 мільйони українців. У самому Берліні на той час проживало приблизно 25 000 українців [31, с. 634–635, 66, с. 212].

Інформація щодо кількості українців в імперії напередодні та в роки Другої світової війни важлива з огляду на те, що дає змогу оцінити обсяг роботи Української установи довіри в Німеччині.

Питання організації установ, які б контролювали та регламентували життя та діяльність емігрантів у Німецькій імперії, постало ще в середині 1930-х років. Ці процеси доцільно розглядати в рамках утілення в життя загальної політичної концепції – «*Gleichschaltung*» – підпорядкування всіх сфер життя Німеччини інтересам націонал-соціалістичного режиму. Утворення установ довіри – Російської, Кавказької та Української – для бездержавних емігрантів, які перебували на території Німеччини, однак не були підданими імперії, доцільно розглядати в загальному руслі уніфікаційних процесів, які відбувалися в Німеччині після приходу до влади НСДАП у 1933 році. Ці установи призначалися перш за все для виконання контрольно-адміністративних функцій, реєстрації, прямого та непрямого поліцейського нагляду та регулювання життя й діяльності безпідданих в імперії. Питання контролю за емігрантами набуло більш конкретного змісту напередодні Другої світової війни. Еміграційне законодавство уточнювалось й протягом воєнних років. З літа 1936 року розпочала діяльність Російська установа довіри [101, S. 36–55]. Тоді було зліквідовано стару приватну Російську устанovu довіри та засновано державну інституцію Російської установи довіри, яку очолив колишній генерал російської армії Василь Біскупський [101, S. 45]. 1 вересня 1938 року існуюче до того часу грузинське консульське бюро в Берліні (*Georgische Beratungsstelle, Berlin, Keitstraße, 19/20*) було перетворено на Кав-

казьку установу довіри [95, ВІ. 231]. Керівником установи було затверджено доктора Володимира Ахметелі, колишнього грузинського посла в Берліні [94, ВІ. 116].

Через комплекс об'єктивних та суб'єктивних факторів німецькі урядові структури лише влітку – восени 1938 року безпосередньо стали до організації Української установи довіри. Щодо керівника установи, то ситуація, тривалий час залишалася остаточно не з'ясованою. Як найбільш імовірний кандидат на цю посаду німецькою стороною розглядався доктор Микола Сушко.

Координаційна та організаційна робота в справі заснування й діяльності Української установи довіри в Німеччині здійснювалась Таємною державною поліцією (гестапо) та Головним управлінням імперської безпеки (РСХА). Це було питання внутрішньої політики імперії. Інші установи та відомства – армія, міністерство закордонних справ, зовнішньополітичне відомство НСДАП, міністерство пропаганди тощо – мали свої відомчі інтереси у вирішенні цієї справи та були запрошені до співпраці.

Рішення про створення Української (як і Російської та Кавказької) установи довіри в Німеччині доцільно розглядати як складову частину загальної політики Третього Рейху стосовно емігрантів в імперії. У 1930-ті роки, особливо напередодні Другої світової війни, і пізніше, протягом воєнних років, імперським урядом та відповідними структурами Німеччини було затверджено низку законів та підзаконних актів, що регулювали життя й діяльність емігрантів, зокрема емігрантів-українців. Одним із ключових документів у справі емігрантів в імперії, який, до речі, співпадає за часом (слід вказати, що не тільки за часом, але й за змістом та метою) з утворенням Української установи довіри в Німеччині, була постанова, затверджена на початку 1939 року про необхідність «виведення» з емігрантських організацій (кавказьких, російських, українських та ін.) тих членів, які на той час уже отримали німецьке громадянство. Паралельно з цим «кожному німецькому під-

даному української національності надавалась можливість вступити до складу українського клубу (СУН), який об'єднував представників української меншини в Німеччині» [30, арк. 175–176].

У щорічному звіті таємної державної поліції за 1938 рік, між іншим, повідомлялось, що «з причин внутрішньо- та зовнішньополітичних – подібно до того, як це було зроблено щодо російської еміграції – було прийнято рішення про вихід підданих Рейху співвітчизників («reichsdeutscher Volksgenossen») з українських емігрантських організацій. Ці співвітчизники збираються як представники української меншини в «Клубі українців» (СУН)» [95, ВІ. 228–231].

З ініціативи Головного управління імперської безпеки, Таємної державної поліції та міністерства внутрішніх справ було прийнято рішення вивести з емігрантських організацій, які об'єднували бездержавних росіян, українців та інших підданих імперії, у тому числі емігрантів, які мають німецьке громадянство [92, ВІ. 29-30, 34–39]. Це рішення німецької влади йшло в загальному руслі німецької політики щодо еміграції в імперії та української еміграції зокрема. Мета заходу полягала в тому, щоб провести чітку межу між безпідданими, бездержавними емігрантами та громадянами імперії й тим самим відмежуватися від діяльності емігрантських громадсько-політичних організацій та об'єднань і поставити їх у другорядне, підпорядковане становище. Це рішення, яке йшло в загальному руслі уніфікаційних процесів в імперії, що відбувалися протягом 30-х років, водночас мало на меті впорядкування еміграційного життя в Німеччині напередодні Другої світової війни.

Розпад Чехословаччини та окупація Угорщиною Карпатської України призвели до нової хвилі української еміграції до імперії [96, ВІ. 101–102], що викликало додаткове навантаження на Українську установу довіри [96, ВІ. 162]. Постала нагальна потреба розширення структур установи й організації філій УУД в Австрії та Протектораті Богемії й Моравії. Було засновано філію Української

установи довіри у Відні, керівником якої став Химинець [96, ВІ. 34 RS]. Початок Другої світової війни викликав нову хвилю переселення великої кількості українців із Західної України, що була окупована радянською армією, до імперії, що, у свою чергу, викликало заснування нових структурних одиниць Української установи довіри. Окрім центрального бюро в Берліні, діяли філії Української установи довіри у Відні, Празі та Лодзі. До того ж було засновано кілька так званих «мужів довір'я» в Діршау, Каліші, Торні, Бромберзі, Білостоці та Білітці [29, с. 4]. Адреси українських установ довір'я: 1) Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche, Berlin SO 36, Marianenplatz, 14; 2) Stützpunkt Wien der Ukrainischen Vertrauensstelle, Wien VII, Karl Schweighofergasse, 3; 3) Stützpunkt Prag der Ukrainischen Vertrauensstelle, Prag III, Schwerinstraße, 6; 4) Stützpunkt Litzmannstadt der Ukrainischen Vertrauensstelle, Adolf-Hitlerstraße, 92. Адреси мужів довір'я (Anschriften der Vertrauensleute): Emil Rusin, Dirschau, Friedrichstraße, 7; Wladymir Illiuk, Kalisch, Richterstraße, 1; Thomas Sypnewski, Torn, Nürnbergerstraße, 30; Iwan Nawalkowskyj, Bromberg, Hanfstraße, 16; Wasyl Risnyk, Bialistock, Roonstraße, 10; Iwan Melnyk, Bielitz, Rotenturmstraße, 9a.

До компетенції Української установи довіри в Німеччині належали не всі українці, що перебували на території Третього Рейху. Українськими емігрантами вважалися лише ті українці, які прибули до Німеччини до 22 червня 1941 року, тобто до початку війни проти Радянського Союзу. Вони мали зареєструватися в Українській установі довіри та могли користуватися послугами цієї установи.

Щодо мети та призначення установи, то, за положенням від грудня 1938 року, в Українській установі довіри мали реєструватися всі українці, які перебували на теренах імперії. Український емігрант тієї доби Василь Яріш так характеризував Українську установу довіри в Німеччині: «На перший погляд виглядало, що ця інституція була українська, бо лише українці в ній працювали, але в суті речі, це була установа, яку заснував, фінан-

сував і контролював німецький уряд... Основним завданням У. У. Д. (Українська установа довіри. – Д. Б.) було ведення точного обліку українців, які перебували в Німеччині в характері цивільних робітників... В зв'язку з тим, кожний українець чи українка, що працювали в Німеччині, повинні зголоситися та постаратися про виказку від Української Установи Довір'я. Ця виказка (посвідчення. – Д. Б.) була визнана офіційним особистим документом даної особи. Для одержання виказки У. У. Д. треба було виповнити відповідний формуляр, відповісти на запити поставлені в ньому і власноручно підписати цей формуляр. До виповненого й підписаного формуляра треба було залучити дві завірені і підписані фотографії апліката і все це передати або переслати до бюро У. У. Д. Виказка Української Установи Довір'я була зеленої краски, подавала ім'я й прізвище, особисті дані і знімок власника. Ці інформації були завірені печаткою У. У. Д. і підписом урядовця. Виказка У. У. Д. була визнана урядовими чинниками, наприклад: Урядом Праці, Прохарчування тощо. Бувало, що виказки У. У. Д. захищали наших робітників перед сваволею німецьких працедавців» [91, с. 184–187]. І далі: «Українська Установа Довір'я мала також право видавати виказки полоненим воякам-українцям, коли переводжено їх у стан цивільних робітників. Це торкалося виключно українців з польської армії, але до українських полонених із сов'єтської армії Українська Установа Довір'я не мала жодного доступу (українські робітники, привезені із східноукраїнських земель на примусові роботи до Німеччини перебували в спеціальних таборах та їхніми долями займалися інші відомства Німеччини)» [91, с. 184–187].

Доцільним було би розрізняти завдання й цілі Української установи довіри в Німеччині, як їх бачили німецькі владні структури, що її організовували, та як на це все дивилися українські емігранти – поодинокі та організовані в союзи й товариства, які мрії та сподівання пов'язували вони з заснуванням і діяльністю цієї установи. Так, у листі началь-

ника поліції безпеки та СД від 17 жовтня 1940 року керівнику штабу зовнішньополітичного відомства НСДАП Арно Шиккеданцу стосовно української еміграції та Української установи довіри в Німеччині, розповідаючи про свою розмову з гетьманом П. Скоропадським, протягом якої останній пообіцяв переглянути свої позиції та ставлення до Української установи довіри, начальник поліції безпеки писав: «... помилка в поглядах гетьмана Скоропадського полягала в тому, що він в Українській установі довіри бачив політичну установу, тоді як вона є суто адміністративною установою, яка реєструє українців за завданням мого відомства, надає їм роботу, дозвіл на місце проживання та паспорт й допомагає їм у різноманітних особистих питаннях» [30, спр. 372, т. 34, арк. 191].

Джерела до історії діяльності Української установи довіри в Німеччині зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в місті Київ, Галузевому державному архіві Служби безпеки України в місті Київ, Архіві Організації українських націоналістів в місті Київ, Федеральному архіві Федеративної Республіки Німеччини в місті Берлін та ін. Окрім документів, які зберігаються в архівних фондах, важлива інформація з історії діяльності Української установи довіри в Німецькій імперії міститься в періодичних виданнях української еміграції, які виходили друком на теренах Німеччини, а також у спогадах сучасників.

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в місті Київ джерела з історії діяльності Української установи довіри в Німецькій імперії зберігаються у Фонді 4628 «Колекція трофейних документів про співробітництво українських націоналістів та керівників УПА з німецько-фашистськими окупантами», опис 1, справа 10 [82], а також у Фонді 4465 «Документи і матеріали українських емігрантських установ, організацій та різних осіб (колекція)», опис 1, справа 126 [81]. У справах містяться документи німецьких державних, військових та пар-

тійних структур – імперської канцелярії, імперського Міністерства закордонних справ, Зовнішньополітичного відомства НСДАП, Верховного командування, зокрема Абверу, Таємної державної поліції, імперського Міністерства народної освіти та пропаганди тощо, які висвітлюють процес обговорення й створення Української установи довіри в Німеччині, а також позиції окремих міністерств та відомств щодо цього питання.

У фондах Федерального архіву Федеративної Республіки Німеччини в Берліні (Bundesarchiv, Berlin, Lichterfelde), у фонді Головного управління імперської безпеки (R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA), Nr. 3049, Nr. 3060, Nr. 3061, Nr. 3062 та ін.) зберігаються звіти Таємної державної поліції Німеччини, у яких відображено життя й діяльність емігрантів (не лише українців, а й росіян, білорусів, народів Кавказу та ін.) на теренах Великої Німеччини, у тому числі діяльність Української установи довіри. Це місячні, кварталні й річні звіти, у яких міститься інформація про діяльність окремих громадсько-політичних об'єднань та організацій у Німецькій імперії, зокрема про Українську громаду в Німеччині, Українське національне об'єднання в Німеччині, провідних діячів української еміграції в Німеччині тощо [92–98].

У Галузевому державному архіві Служби безпеки України в місті Київ документи й матеріали з історії заснування та діяльності Української установи довіри зберігаються у фонді 13 «Друковані видання», справа 372. «Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності ОУН-УПА у 1943–1954 роках», том 34. У 34-му томі 372-ї справи містяться документи німецьких державних, військових та партійних структур – імперської канцелярії, імперського Міністерства закордонних справ, Зовнішньополітичного відомства НСДАП, Верховного командування, зокрема Абверу, Таємної державної поліції, Імперського Міністерства народної освіти та пропаганди тощо, які висвітлюють процес обговорення та створення Української установи довіри в Німеччині, а також

протоколи спільних засідань представників окремих міністерств та відомств з обговорення питання створення та функціонування Української установи довіри, призначення її керівника тощо, матеріали листування між державними, військовими та партійними структурами Німеччини у справах української еміграції та ін. Архівні документи подані російською мовою. Це завірени переклади з німецькомовних оригіналів, зроблені свого часу співробітниками органів безпеки. Німецькомовні оригінали документів у справі відсутні [25; 30].

В Архіві Організації українських націоналістів у Києві знаходиться особовий фонд одного з провідних діячів ОУН, секретаря Євгена Коновальця, а згодом керівника канцелярії Голови Проводу українських націоналістів Михайла Селешка (1901–1981) [28; 84].

Михайло Селешко – активний учасник Українських визвольних змагань 1917–1921 років; воював у лавах Української галицької армії. Член Української військової організації, з 1929 року – Організації українських націоналістів. Емігрував до Чехословаччини, де закінчив Українську господарську академію в Подєбрадах. Пізніше – в еміграції в Німеччині, у Берліні. З 1931 року – особистий секретар голови Проводу українських націоналістів Євгена Коновальця, а після його вбивства – особистий секретар Андрія Мельника. З 1940 року – секретар Головної управи Українського національного об'єднання в Німеччині; активний співробітник Української пресової служби в Німеччині, у Берліні. У січні 1944 року був заарештований гестапо; перебував у в'язниці в Потсдамі. Після Другої світової війни Михайло Селешко переїжджає до Канади (Торонто), активно працює в українських емігрантських організаціях: секретар Української стрілецької громади, член Крайової екзекутиви Українського національного об'єднання Канади, секретар Крайового комітету Українського визвольного фонду Канади тощо.

М. Селешко є автором спогадів: «Вінниця» (Нью-Йорк; Торонто; Лондон; Сідней, 1991),

у книзі йдеться про німецькі розкопки періоду Другої світової війни місць захоронень жертв сталінських репресій у місті Вінниця (у цих розкопках Михайло Селешко брав участь як перекладач), а також «У кігтях гестапо» (Київ, 1996), де автор розповідає про своє перебування у в'язниці гестапо в Потсдамі протягом 1944 року [69]. Михайло Селешко працював також над більшою книгою спогадів про українців у Німеччині міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни. Повного тексту цієї книги, на жаль, не збереглося. В Архіві ОУН у Києві, в особовому фонді М. Селешка, зберігається машинопис частини цих спогадів [28].

У фондах Архіву ОУН у Києві зберігаються й інші документальні джерела, що висвітлюють діяльність Української установи довіри в Німеччині, зокрема довідки які отримували українці в Німеччині у відділах поліції за сприяння Української установи довіри тощо.

На окрему увагу заслуговують публікації в українських періодичних виданнях, які виходили на теренах Німеччини періоду Другої світової війни. А саме: «Українська дійсність» (Берлін), «Український вісник» (Берлін), «Українська пресова служба. Українське видання. Заступництво на Німеччину» (Берлін). У них подано інформацію про заснування Української установи довіри в Німецькій імперії, її завдання, структуру, керівництво, розташування головного бюро, а також філій установи довіри та окремих «мужів довіри», описано діяльність Установи; друкувались відповіді на питання читачів газет – українських емігрантів Великої Німеччини тощо [6; 29; 33; 36; 37; 53; 54; 61; 63; 65; 85].

Важлива інформація щодо заснування та діяльності Української установи довіри в Німецькій імперії міститься й у мемуарній літературі та спогадах. Серед них варто згадати такі: спогади Михайла Селешка «У кігтях гестапо» (Київ, 1996), Василя Яріша «Українська установа довір'я в Німеччині. Офіційно: Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche» (в книзі: Українці в Берліні (1918–

1945). Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5-го вересня 1981 року в Шератон готелі в Торонто, Канада. Редактор: Василь Верига, Торонто, 1996), Олени Отт-Скоропадської «Остання з роду Скоропадських» (Львів, 2013), Володимира Кубійовича «Українці в Генеральній Губернії. 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету» (Чикаго, 1975), ціла книга «Українці в Берліні (1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5-го вересня 1981 року в Шератон готелі в Торонто, Канада» (Редактор: Василь Верига, Торонто, 1996) та ін. [28; 44; 45; 49; 55; 64; 66; 69; 75; 79; 83;87; 88; 90–91]

ДОДАТКИ

1

Оснування Комісаріату для українських справ у Німецькій державі

З днем 1-го грудня б. р. розпочав свої чинності «Комісаріат для українських справ в Німецькій державі» («Ukrainische Vertrauensstelle im Dritten Reiche»). Приміщення Комісаріату є: Berlin W 30, Bayerische Platz 3. / тел. 262518/. На чолі Комісаріату стоїть д-р Микола Сушко.

Комісаріат для українських справ має за завдання заступати інтереси бездержавних українців, що мешкають у німецькій державі, влекшувати зносини українців з державними урядами, спрямовувати куди слід старання в таких справах як паспорти, дозволи на побут, дозволи на працю та порадою бути помічним кожному українцеві в його персональних справах.

2

Членам і прихильникам УНО до відома

Наслідком воєнних законів, розпорядків і приписів німецьких властей, правно-соціальними справами українців у Німеччині має відтепер займатися виключно урядова установа, що зветься «Ukrainische Vertrauensstelle» або по-українськи «Українська Установа Довір'я». Просимо усіх членів і не членів УНО, що Довір'яли нам у тих справах, що їх нижче наводимо зокрема, не звертатись до УНО, а тільки безпосередньо до урядової установи «Ukrainische Vertrauensstelle», Berlin W 30, Bayerischer Platz 3; коли до нас будуть приходити які-небудь листи в тих справах, то ми їх не будемо полагувати.

У *Додатках* подано окремі публікації про діяльність Української установи довіри в Німецькій імперії, що були надруковані в українських емігрантських періодичних виданнях у Німеччині, а також документи, що розкривають роль урядових кіл Німеччини та позицію української політичної еміграції в справі створення Української установи довіри в Німецькій імперії, які зберігаються у фондах Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Тексти архівних документів подано російською мовою. Це завірені переклади з німецькомовних оригіналів, зроблені свого часу співробітниками органів безпеки. Оригінали у справі відсутні.

Щоби могли відповісти цим завданням, переводиться опис стану осіб. В тій цілі взивається всіх українців, що живуть в межах німецької держави, негайно подати Комісаріатові до відома свої імена і назвища та адреси. В інтересі кожного бездержавного українця є до кінця 1938 року зареєструватися в Комісаріаті.

Ті українці, що під цю пору належать до українських організацій, одержать безпосередньо від Управ своїх організацій відповідні листки зі запитамі, кінчними до переведення спису осіб. Ті українці, що не належать до ніякої української організації, повинні звернутися безпосередньо до Комісаріату для українських справ.

Українська пресова служба. Українське видання. Заступництво на Німеччину. – Берлін. – 1938. – 12 грудня. – Ч. 16/38.

До правно соціальних належать такі справи:

Звільнення з праці, підшукування нової праці, перенесення на нове місце праці, переведення з нефахової на фахову працю, оплата праці, оплата праці в сільському господарстві згідно з тарифами та роз порядками міністерства, додатки для тих, що з власної праці утримують родини, перевіз зароблених у Німеччині грошей і куплених під час праці речей до дому, як хтось живе в Генерал-Губернаторстві, допомоги для тих, які працею зглядно платнею за неї не можуть втримати родини, оплата подорожі з праці до дому, якщо немає в когось стільки грошей, щоб самому собі оплатити дорогу, податки, окремі стягування заробітної платні, пересилка грошей до Генерал-Губернаторства для родин, каса хорих, соціальне забезпечення, справи харчування, поведінки з українськими робітниками,

додаткові картки для важкопрацюючих, зажалення на уряди праці і зокрема на польських перекладчиків, якщо такі де-небудь дають себе пізнати, вимоги українських перекладчиків для Українців, час праці, надто довга праця, надто важка праця, яка не одному не під силу, недоладности при праці чи непорозуміння з працевластниками або їхніми наставниками, закуп одягів, сорочок, черевиків, плащів згідно картки на їх закуп, арештування, непорозуміння з Поляками, з якими в більшості доводиться жити і працювати, польські шикани над Українцями, польські провокації супроти Українців, звільнення з праці для виїзду до дому, чи то до родини, чи на власну господарку, чи на іншу працю в Генерал-Губернаторстві, відпустки з праці, перепустки та документи на виїзд до Протекторату Чехії та Моравії або до Генерал-Губернаторства, зажалення родичів у справі трактування їхніх дітей, здебільше ще малолітніх, при праці, розірвання родин тим, що їх порозділювано в різні сторони на різні праці, звільнення з таборів переселенців на працю в Німеччині чи в Генерал-Губернаторстві або в Протектораті, видання німецькими властями приватного майна, що його переселенці передали переселенчим комісіям при переїзді до Німеччини, надання німецького громадянства Українцям, звільнення українських полонених з полону на цивільну працю, звільнення з полону чоловіків, що їх жінки живуть в Генерал-Губернаторстві, допомога полоненим харчами або грошми, виділення родин зі Советів, вияснення державної приналежності Українця, пошукування за працею по фаху в Генерал-Губернаторстві, приналежність до фронту праці (Арбайтсфронт – *Arbeitsfront*. – Д. Б.), приміщення на фахові курси (не до шкіл), прийняття до військової служби або до служби праці в Німеччині чи в Генерал-Губернаторстві, примус носити польські відзнаки «П», польські легітимації,

3

Від Головної Управи УНО

1) Українська Установа Довір'я в Німецькій державі подає до відома українським емігрантським організаціям та поодиноким українцям-емігрантам, що реєстрація українських емігрантів на терені Великонімеччини та Протекторату Чехії й Моравії закінчується з днем 31 грудня 1943 року. Всі українці-емігранти, які в даний час мають на терені Великонімеччини та Протекторату свій сталий осідок та які хочуть мати від Української Установи Довір'я виказку – повинні до кінця грудня 1943 року надіслати до Української Установи Довір'я, або до її Станиць та Мужів Довір'я належно виповнені власноручно підписані анкети – з долученням 2-х фотографічних знімків та документів, які підтверджують анкетні відповіді.

За українців-емігрантів вважається тих осіб, які являються з походження українцями та які з різних

кари за ношення польських відзнак, що їх видають українським робітникам уряди праці (Арбайтсамти – *Arbeitsamt*. – Д. Б.), вироблення пасів для чужинців (Фремденпаси – *Fremdenpaß/Fremdenpässe*. – Д. Б.), отримання паперів (Аусвайз – *Ausweis*. – Д. Б.), які б доказували, що їх власник є українець і т. д.

Годі тут вичислювати все, з чим звертались до нас члени і що підтягується під правно-соціальні справи. Сюди належить також писати прохання за дозвіл відфотографуватись, щоб мати знімки для потрібних легітимацій і діставати дозвіл на виїзд до міста для фотографування. Звертаємо увагу всіх, що згідно з існуючими тут приписами, кожний Українець у Німеччині повинен бути зареєстрований в «Українській Установі Довір'я».

Анкет тої установи не треба присилати до УНО, а тільки прямо туди. Якщо ми такі анкети дістанемо, передамо їх тій установі. Не треба звертатись до нас також із проханнями, щоб приспішити в тій установі виставлення виказки (Аусвайз – *Ausweis*. – Д. Б.), а писати просто туди. Туди ж треба висилати й документи разом з анкетами, з яких би виразно було видно, що пересилаючий анкети є Українець. Знову ж таки якщо там документи трохи довше, як нормально, затримуються – не звертайтеся до УНО, щоб воно видобуло документи з тої установи, а пишть просто туди і жадайте звороту своїх документів.

Якщо пишете зажалення чи якусь скаргу, то пишть лише правду, бо як викажеться щось у скарзі неправдивого – то справа закінчиться зле.

УНО буде відтепер полагоджувати лише чисто організаційні та культурно-освітні справи.

Український Вісник (Берлін). Орган українського національного об'єднання. – Ч. 14(43). – 25 жовтня 1940 року. – С. 7.

причин були змушені залишити свою Батьківщину до 22 червня 1941 року. Українців, що з різних причин прибули з їхньої Батьківщини до Великонімеччини по 22 червня 1941 року не вважається за емігрантів і вони реєстрації в Українській Установі Довір'я не підлягають.

Адреси Українських Установ Довір'я:

1. Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche, Berlin SO 36, Marianenplatz 14;
2. Stützpunkt Wien der Ukrainischen Vertrauensstelle, Wien VII, Karl Schweighofergasse 3;
3. Stützpunkt Prag der Ukrainischen Vertrauensstelle, Prag III, Schwerinstraße 6;
4. Stützpunkt Litzmannstadt der Ukrainischen Vertrauensstelle, Adolf-Hitlerstraße 92.

Адреси Мужів Довір'я (Anschriften der Vertrauensleute):

- Emil Rusin, Dirschau, Friedrichstraße 7;
- Wladymir Illiuk, Kalisch, Richterstraße 1;
- Thomas Sypnewski, Torn, Nürnbergerstraße 30;

- Iwan Nawalkowskyj, Bromberg, Hanfstraße 16;
- Wasyl Risnyk, Bialistock, Roonstraße 10;
- Iwan Melnyk, Bielitz, Rotenturmstraße 9a.

4

5 років Українській Установі Довір'я

15 жовтня цього року минуло 5 років оснування Української Установи Довір'я в Німеччині. Завдання цієї установи – заступати інтереси українців перед різними німецькими урядами та видавати посвідки про приналежність до української національності, які дають права, що їх мають чужинці в Німеччині.

Велику працю вклала Українська Установа Довір'я при звільненні українських полонених з українсько-польської, німецько-французької та німецько-сербської війн. Заходами Української Установи Довір'я біля 17.000 з цих полонених одержало фаховий перевишкіл на шоферів, слюсарів, monterів, електромонтерів, теслярів і т.д.

5

Документ

Доповідна записка щодо наради в Таємній державній поліції від 7 жовтня 1938 року в справі утворення Української установи довіри в Німеччині за участю представників гестапо, міністерства закордонних справ, головного командування (Абверу), зовнішньополітичного відомства НСДАП та міністерства пропаганди

Строго доверительно.

Доклад о совещании в гестапо от 7 октября 1938 года.

Присутствовали:

Штандартенфюрер Мюллер от гестапо, председатель.

Правительственный советник Геллер, от гестапо.

Криминальный советник Шредер, от гестапо.

Старший правительственный советник доктор Ветц, от главного управления полиции безопасности.

Капитан Е. Дэринг от верховного главнокомандования, тайный советник Шлип от министерства иностранных дел, советник посольства, майор Гейденхаген от министерства иностранных дел, Штукненберг от министерства пропаганды, члены партии Геральд Зиберт и Эйхен Дюрксен от внешнеполитического ведомства.

Штандартенфюрер Мюллер открывает заседание с кратким обращением к присутствующим, в котором он говорит о том, что было бы желательно выяснить вопрос русской эмиграции, вопрос украинского доверенного ведомства и т.д. и единого соглашения между ведомствами.

Планом предусмотрено проводить периодически совещания, следующее состоится приблизительно че-

Український Вісник (Берлін). Орган Українського національного об'єднання в Німеччині. – Ч. 21(120). – 17 жовтня 1943 року. – С. 4.

На перших порах Українська Установа Довір'я складалася тільки з 2 людей, начальника бюро і бюрової сили. Тепер Українська Установа Довір'я має 11 відділів і 22 службовиків (чок). Має 3 Stützpunkt'и і цілий ряд Vertrauensmann-ів, які розташовані по всій Німеччині.

З почину УУД засновано теж інституцію Українських Мужів Довір'я (Betreuer) при Німецькому фронті праці (Deutsche Arbeitsfront) і при Німецькому стані жителів (Reichsnährstand-ів).

Від самого початку існування УУД і дотепер начальником цієї установи є др. Микола Сушко, а його заступником др. Сократ Іваницький.

Українська Дійсність (Берлін). Орган Української Громади в Німеччині. – 20 жовтня 1943 р. – Число 30. – С. 2.

рез 8 дней. Первым делом штандартенфюрер Мюллер коснулся вопроса украинского доверенного ведомства (фертрауенштелле), руководителем которого был предусмотрен доктор Сушко. Против его назначения имеются возражения потому, что он, якобы, родственник полковника Романа Сушко из группы Коновальца. Этот вопрос, однако, выяснен и установлено верховным главнокомандованием, что это предположение необосновано. После этого штандартенфюрер Мюллер обратился к представителям АПА (внешнеполитического ведомства) с просьбой высказаться по этому вопросу. Тогда партийный товарищ Дюрксен заявил следующее:

Основное отношение внешнеполитического ведомства к вопросу украинского доверенного ведомства вкратце следующее:

Существенная задача украинского доверенного ведомства состоит в обеспечении украинцев, вышедших из находящихся под властью большевиков областей. При организации и проведении работы украинского фертрауенштелле следует избегать всего того, что могло бы затронуть в вопросе польско-украинских отношений. Поэтому необходимо, чтобы руководство украинской фертрауенштелле было доверено личности, которая в данном вопросе была бы вне всякого подозрения. Ведь если доверенный и будет заниматься лишь чисто административно-полицейскими делами, все-таки политические последствия неизбежны, это надо тщательно обдумать заранее.

На замечания капитана Дэринга, что доверенный не имеет никаких политических заданий, Дюрксен еще раз напомнил, что он говорил лишь о политических последствиях, которые обязательно возникнут.

Затем выступил тайный советник Шлип и прочитал актовую запись польского советника князя Любомирского, в котором высказывается мнение против назначения доктора Сушко на пост украинского доверенного ввиду того, что он принадлежит к группе Коновальца. Копия этой записи будет передана участникам этого совещания.

Партийный товарищ Зиберт обращает внимание на то, что этим сообщением подтверждаются сомнения АПА. Тогда капитан Дэринг заметил, что с поляками можно будет войти в соглашение. Штандартенфюрер Мюллер и капитан Дэринг стараются поддержать кандидатуру доктора Сушко, как германского подданного и партийного товарища. Капитан Дэринг разъясняет, что в сущности имеются три группы украинцев: группа Скоропадского, группы Петлюры и Коновальца. Из всех групп верховное главнокомандование признало группу Коновальца – Ярого. Со Скоропадским велось очень много переговоров, но его материальные требования неисчислимы и для немецких ведомств неприемлемы. Он, между прочим, называл Скоропадского «мертвым человеком» и уверял, что молодежь клонит к группе Коновальца. Тайный сотрудник Шлип сообщил, что министерство иностранных дел платит Скоропадскому ежемесячный почетный оклад в 1 000 марок, так как Скоропадский заявил, что у него 20 000 марок долгов. Было решено выплатить ему эту сумму, чтобы он не занимался вновь политикой. Из этих соображений ему сейчас выплачивают не больше 1 000 марок в месяц.

Ссылаясь на польское заявление, партийный товарищ Мюллер заметил, что это является явным доказательством того, что украинцы вновь обратились к полякам, чтобы препятствовать кандидатуре доктора Сушко. Следовало бы объяснить полякам, что это именно Германия отвлекла группу Коновальца от Польши и направила ее против большевизма. Капитан Дэринг добавил к этому, что группа Коновальца дала верховному главнокомандованию обязательство ничего не предпринимать в Польше, а работать исключительно против большевизма. На это ответил тайный советник Шлип, что, по его мнению, группа Коновальца никогда не откажется от работы против Польши, ввиду того, что ее члены большей частью происходят из украинских областей Польши. Он считает такого рода обещание более или менее иллюзий.

После этого штандартенфюрер Мюллер коснулся вопроса кавказских эмигрантов. Был обсужден вопрос о том, что если грузинским эмигрантам дать доверенного, то и остальные представители кавказских народностей заявят претензии на доверенного. Но ввиду того, что по данным криминального советника Шредера в Германии проживает лишь 120 грузинов, 80 армян и 40 азербайджанцев, было недопустимым для каждой из этих небольших групп создавать доверенное учреждение. Поэтому было решено создать общее кавказское

доверенное учреждение, против которого не возражало ни одно ведомство. Первоначально руководителем грузинского доверенного ведомства был князь Абхази. Сейчас он является заместителем руководителя бывшего посланника Ахметели.

Советник посольства майор Гейденхаген выразил сомнение по отношению к личности посланника Ахметели, потому что тот социал-демократ. Абхази, он уверяет, что его отвергает вся грузинская эмиграция. На это ответил капитан Дэринг, что Ахметели еще в 1923 году вышел из грузинской социал-демократической партии и что верховное главнокомандование считает его вполне благонадежным. После долгих пререканий среди грузинской эмиграции, верховное главнокомандование окончательно остановилось на личности Хайдар-Бамата, который был уже испытан, как превосходно придерживающийся указанной линии. Для работы Хайдар-Бамата выбрали тот же путь маскировки, он должен официально заявлять, что он работает на деньги японцев. На это ответил партийный товарищ Дюрксен, что ему стало известно от приехавших из Франции эмигрантов, что Хайдар-Бамат, правда, сначала и придерживался японской версии, но несколько месяцев тому назад стал открыто говорить, что он работает на немецкие средства. Капитан Дэринг называет это замечание интригой Хайдар-Бамата враждебной грузинской группе. Но он впрочем подтверждает, что разногласия между отдельными кавказскими группами очень крупны. Все же следовало бы попытаться достигнуть соглашения /федерации/ авторитетным путем. Это вполне возможно, ведь раньше, к примеру, в Германии никто не допустил бы мысли объединения Баварии, Пруссии, Саксонии и т. д. в одно государство.

Представитель главного отдела полиции безопасности – доктор Ветц заявил, что учреждения отдельных доверенных не в интересах государственной полиции, так как в связи с этим приплыв бесподанных лиц в Германии примет еще больший объем.

После того штандартенфюрер Мюллер еще раз резюмировал все поднятые вопросы и настоял на том, что сначала следует выяснить вопрос об утверждении доктора Сушко в качестве руководителя украинского доверенного ведомства, а затем выяснить вопросы кавказского доверенного. Сегодняшнее совещание является лишь предварительным.

Партийный товарищ Зиберт просит, соответственно полученному от АПА заданию, мнения компетентных ведомств зафиксировать по возможности письменно, чтобы на следующее совещание представители АПА могли бы явиться с определенными указаниями.

Штандартенфюрер Мюллер возражает против переписки, так как таковая уже велась относительно этих вопросов довольно обширно. Тогда Зиберт просит переслать ведомствам по крайней мере установленные пока факты.

Капитан Дэринг заявил, что верховное главнокомандование проводит это согласно распоряжения фюрера, в то время как гестапо является исполнительным органом. Далее Дэринг выразил сожаление по поводу того, что заместитель фюрера не присутствует. Его присутствие препятствовало бы различным учреждениям, как, например, руководителям гитлеровской молодежи, НСКОВ и другим вмешиваться в эти политические дела и помешать единому направлению. Партийный товарищ Зиберт заметил, что штандартенфюреру Мюллеру должно быть хорошо известно, что АПА вполне разделяет его желание. Тут капитан Дэринг с вежливостью обратился лично к Зиберту /при приветствии оказалось, что Дэринг и Зиберт 21 год тому назад, когда-то имели очень веское совместное приключение на войне/ и поставил вопрос в таком смысле, почему АПА вообще «освещает» этот вопрос.

Ведь в этих делах верховное главнокомандование является ведущим и, кроме того, на это имеется распоряжение кабинета. Зиберт ответил, что внешнеполитическое ведомство, конечно, занимается и политическими вопросами, а партийный товарищ Дюрксен добавил, что, насколько ему известно, у них имеются указания заниматься вопросами восточной политики, но он не имеет права распространяться относительно объема этого указания. Внешнеполитическое ведомство занимается, в конце концов, так же как и другие ведомства.

6

Документ

Матеріал стосовно призначення голови Української установи довіри в Німеччині, підготовлений для фюрера в апараті зовнішньополітичного відомства НСДАП

Материал для фюрера относительно назначения украинского фертрауенштелле в Германии.

По особым соображениям Верховное Главнокомандование предложило назначить доктора Николая Сушко, 1909 года рождения, уроженца города Вены, руководителем украинского фертрауенштелле в Германии. Против этого назначения запротестовало внешнеполитическое ведомство НСДАП. Оно настаивало на том, что украинское доверенное ведомство, также как и русское и кавказское, должно заниматься обработкой эмигрантов из занятых большевиками областей. Для этой деятельности доктор Сушко является неподходящим кандидатом, так как он в течение нескольких лет находится в связи с, так называемой, группой Коновальца или ОУН, развивавшей свою антипольскую деятельность, главным образом, в Галиции. После того, как министерство внешних дел и другие ведомства сначала согласились с этим назначением, министерство внешних дел на основании

Тогда вмешался штандартенфюрер Мюллер и просил, чтобы верховное главнокомандование и АПА решили этот вопрос на совместном совещании.

Когда речь зашла о том, что на следующем совещании придется заниматься вопросами русских организаций и отдельных лиц, капитан Дэринг заговорил о Солоневиче. Он заметил, что относительно Солоневича в АПА имеется довольно много материала, который он с позволения председателя на следующем заседании согласен представить. На этом заседании он хотел бы лишь заметить, что один очень благонадежный, не занимающийся политикой русский, ему недавно передал, что Солоневич на вопрос – почему он работает вместе с Мюллер-Закоменьским, ответил с улыбкой: «Не он меня использует для своих целей, а я его для своих».

Кроме того, капитан Дэринг поднял еще вопрос о закрытии РСНД ввиду того, что она действует под лозунгом «единой и нераздельной Руси».

Солоневич тоже является последователем этого направления. Далее он выразился о том, что существует приказ о разгроме России, поэтому следовало бы все, противоречащее этому, устранить.

Берлин, 7 октября 1938 г. Зл.-Дк I P.

Галузеvий Державний архів Служби безпеки України – Фонд № 13. Друковані видання. – Справа 372. – Том 34. – Арк. 221–225. Машинопис. Завірений переклад з німецької мови російською.

переговоров с польским советником посольства – князем Любомирским, изменило свою точку зрения.

Главнокомандование войсками (отдел Абвер-контрразведка) настаивало на своем предложении, основываясь на решении Министерского Совета от 24 октября 1933 года, на основании которого ему предоставлена вся подготовительная политическая работа на востоке (см. приложение № 1), по нашему мнению, решение подготовительной политической работы на востоке не заимствовано. Оно считает группу Ярого – Коновальца единственно подходящей и поэтому должно настаивать на назначении доктора Сушко руководителем украинского доверенного ведомства.

Через некоторое время Министерство внешних дел вновь изменило свою точку зрения и отказалось от своих сомнений относительно назначения доктора Сушко. Тогда гестапо сообщило, что оно назначило доктора Сушко руководителем украинской фертрауенштелле в Германии, полагая, что и внешнеполитическое ведомство НСДАП даст свое согласие. В этом же письме гестапо сообщило, что по их сведениям доказательства относительно пребывания доктора Николая Сушко в группе Ярого – Коновальца или в Организации украинских националистов не имеется. Здесь получается явное противоречие, так как главное командование войсками по особым соображениям, а именно,

на оновании связей доктора Сушко с группой Ярого – Коновальца, настаивало на его назначении.

Кроме того, польский прокурор на процессе по делу украинских националистов назвал доктора Сушко представителем группы Ярого – Коновальца или ОУН в Австрии, как это видно из украинской газеты «Діло» от 20 ноября 1935 года /приложение № 2/. После покушения на Коновальца голландские газеты писали о том, что Коновалец незадолго до своей кончины разговаривал по телефону из Роттердама именно с этим же Сушко, находившимся в Вене.

Внешнеполитическое ведомство НСДАП протестовало против назначения доктора Сушко до тех пор, пока не поступило от заместителя фюрера указание отстаивать его точку зрения в этом вопросе.

Внешнеполитическое ведомство НСДАП руководствовалось следующей политической точкой зрения:

Назначение доктора Николая Сушко на пост руководителя украинской фертрауенштелле в Германии означало бы политическую тождественность империи (Рейха) по украинским вопросам с группой Ярого – Коновальца. Так, по крайней мере, смотрели бы на это не только все украинские эмигранты, но и за границей, ведь и в Риме, например, тщательно наблюдают за каждым шагом Германии в украинских вопросах. Группа Ярого – Коновальца – одна из украинских организаций, выступивших против поляков. Она основывается почти исключительно в занятых поляками областях Украины.

С политической идеологией эта группа пока никогда не выступала. Она ограничивалась мелкими террористическими мерами против украинских политиков в Галиции, причем, ее сотрудничество с польской тайной полицией оставалось довольно неясным. Она с самого начала своего возникновения находилась в некоторой связи с Москвой и, надо полагать, поддерживалась отсюда. В последнее время, получив поддержку со стороны немецкого имперского Военного министерства, она стала развиваться в группу просто-напросто связистов и агентов. Как таковая она должно быть оказывала соответствующему министерству ценные услуги.

7

Документ

Доповідна записка стосовно наради в рейхс-ляйтера А. Розенберга за участі штабс-ляйтера А. Шиккеданца, адмірала В. Канаріса, підполковника Е. Лахузена та майора Е. Штольце від 21 грудня 1938 року в справі призначення голови Української установи довіри

Материал относительно назначения украинского доверенного от 21 декабря 1938 года.

Совещание у рейхс-ляйтера Розенберга в присутствии штабс-ляйтера Шиккеданца, адмирала Канариса,

Политическое предпочтение этой организации перед другими группами эмигрантов Внешнеполитическому ведомству, кажется не только необоснованным, но прямо таки ошибочным. К тому же, на основании еще ранее существовавших трений и разногласий между галичанскими и настоящими русскими группами Великой Украины, как раз галичанская группа эмигрантов может ожидать особые препятствия. Но при освещении всех украинских вопросов отношение к Польше является существенным. Назначение члена группы Ярого – Коновальца с самого начала оценивалось как антипольское решение всего украинского вопроса, почему же польско-украинский вопрос выдвинулся вперед, большевистски-украинский оказался на заднем плане. Следует при этом учесть, что группа Ярого – Коновальца в Галиции является отнюдь не единственной украинской национальной организацией, с которой в таком случае приходилось бы работать.

Сотрудничество группы Ярого – Коновальца с имперским военным министерством, отделом контрразведки заволочено некоторым туманом. Однако, господин Ярый в Закарпатской Украине выступает в роли посланника и ссылается на свои особенно близкие отношения с немецким генеральным штабом и руководящими немецкими ведомствами. Ярому предоставили возможность передать Закарпатской Украине материал на тысячу мундиров как подарок, чтобы и таким образом создать видимость будто бы группа Ярого – Коновальца является избранной политической боевой группой Германии (приложение № 3). Не соответствует также действительности, что ОУН или группа Ярого – Коновальца составляет сплоченное единство. Против Германии все чаще поднимаются противоречия и нападения, как это нам уже удалось проследить в печати этой группы.

Берлин 13 декабря 1938 года.

Галузевий Державний архів Служби безпеки України – Фонд № 13. Друковані видання. – Справа 372. – Том 34. – Арк. 209–213. Машинопис. Завірений переклад з німецької мови російською.

подполковника Лахузена и майора Штольце от 21 декабря 1938 года.

Адмирал Канарис объясняет рейхс-ляйтеру способ работы, проведенной верховным главнокомандованием с группой Коновальца – Ярого или ОУН. Он заявляет, что соглашение с этой группой достигнуто на основании совещания с министерством иностранных дел и соглашения с японцами. Сама работа заключается в обучении военного дела.

Для административного объединения всех здешних украинских эмигрантов после долгих совещаний с министерством иностранных дел и гестапо, последовало создание украинского доверенного ведомства (фертрауенштелле), руководителем которого со стороны

верховного главнокомандования выдвинута кандидатура некоего доктора Николая Сушко. Адмирал Канарис еще раз уверяет, что этот доктор Н. Сушко не был сотрудником группы Коновальца – Ярого или ОУН. Это точно установлено со стороны верховного главнокомандования и гестапо. В противоречащих этому слухам речь идет, очевидно, о другом украинце однофамильце.

Штабслайтер Шиккеданц заявляет, что у АПА, однако, имеются противоречащие сведения, именно в ответ на замечание майора Штольце – не со стороны гетманцев.

Рейхслайтер Розенберг указывает на политическую сторону всего этого дела. Не касаясь военного обучения и подготовки, обязан указать на возможные политические последствия. Было бы политически крайне ошибочно опираться только на одну группу эмигрантов, именно на группу Коновальца – Ярого или ОУН и побороть все остальные группы. Рейхслайтер Розенберг напоминает о деле украинского полковника Полтавца-Острияницы, арестованного отделом контрразведки на основании данных из кругов группы Коновальца – Ярого или ОУН и посаженного в концлагерь. Лишь по ходатайству АПА он был освобожден. Розенберг заявляет, что конечно, было бы невозможно использовать сотрудничество группы Коновальца – Ярого или ОУН с отделом контрразведки для ликвидации других нежелательных конкурентов.

Адмирал Канарис заявил, что это случилось при его предшественнике и что за это он не отвечает. Его стремление издавна направлено на дружественное сотрудничество с партией и всеми политическими учреждениями. Адмирал Канарис считает, что согласиться с /кандидатом/ ОУН – это, по его мнению, можно сравнить с соглашением Генлейна, достигнутым в свое время в борьбе за Судетскую область между различными учреждениями.

Рейхслайтер Розенберг находит это сравнение неподходящим, так как Генлейн действовал в своей стране. Он указывает на то, что группа Коновальца – Ярого или ОУН, главным образом, опирается на Галицию, а что касается политического влияния в Великой Украине, то она наткнется на большие затруднения. Ведь при всей военной подготовке не следует выпускать из виду и политическую цель, чтобы достигнуть ее всяким путем и при возможно благоприятных условиях. Адмирал Канарис признает, что политическую цель верховное главнокомандование не приняло во внимание. Конечно, политическая цель может быть намечена лишь в Берлине.

Тогда рейхслайтер Розенберг разъяснил адмиралу Канарису, что при преследовании военной цели в сотрудничестве верховного главнокомандования с группой Коновальца – Ярого или ОУН, одновременно необходимо также наметить и политическую цель по отношению к Украине.

Группа Коновальца – Ярого или ОУН пока еще не развивала никакой политической идеологии. Она более или менее осталась организацией с ограниченными военными задачами, а по отношению к ней две другие эмигрантские организации находятся в гораздо выгоднейшем политическом положении. Это группа Левицкого, опирающаяся на Варшаву, и группа Скоропадского.

Группа Левицкого пока еще целиком плывет в польском течении. Она получила преимущество политической традиции в борьбе социал-революционного анархистского направления за независимую Украину против прежнего царизма. Она опирается, главным образом, на Советскую Украину. Тоже самое можно сказать и относительно группы Скоропадского, которая имеет развитую идеологию и может указать на политические события в связи с независимостью Украины. Элементы традиции остаются. Даже в том случае, если не принимать во внимание в будущем личность самого бывшего гетмана. За Скоропадским, кроме того, стоят сильные группы украинских эмигрантов в США, Канаде, Южной Америке, из числа которых в случае переворота на Украине может пополняться отсутствующая интеллигенция. Этой группой не следует пренебрегать в случае политического выступления против коммунизма, равно и как против еврейства.

Адмирал Канарис полностью соглашается с этими размышлениями, и он несколько не желает односторонней политической связи рейха (империи) с одной лишь группой, в данном случае с Коновальцем-Ярым или ОУН. Он сейчас же думает непосредственно вступить в связь с гетманом Скоропадским, чтобы поддерживать в известной степени и эту группу.

Подполковник Лахузен показывает рейхслайтеру Розенбергу список украинских политических групп, среди которых, к изумлению рейхслайтера, группа Скоропадского названа монархически-великорусской.

Адмирал Канарис говорит еще о том, что группа Коновальца – Ярого или ОУН ему передала листовки и воззвания против коммунизма на украинском языке, выработанные ею же. Он обещал рейхслайтеру Розенбергу передать несколько экземпляров.

Возвращаясь к вопросу украинского доверенного после вторичного заявления адмирала Канариса о том, что, по его данным, названный доктор Н. Сушко не принадлежит к группе Коновальца – Ярого или ОУН, было принято следующее решение:

Исходя из предпосылки, что названный доктор Николай Сушко не являлся и не является сотрудником группы Коновальца – Ярого или ОУН, внешнеполитическое ведомство НСДАП соглашается с его назначением при том условии, что ему даются в помощники по одному представителю из группы Скоропадского и группы Коновальца – Ярого или ОУН. Этот круг со временем может быть и расширен. Доктор Николай Сушко выдвигается как немец, чтобы этим соблюдалась нейтральная линия по отношению ко всем украинским группам.

В заключении адмирал Канарис заявил, что удовлетворит просьбу нашего отдела – свести счета с большевизмом и передать в использование нашему ведомству все радиотелеграфные сведения, поскольку таковые не касаются чисто военных дел.

Галузевий Державний архів Служби безпеки України – Фонд № 13 Друковані видання. – Справа 372. – Том 34. – Арк. 225–227. Машинопис. Завірений переклад з німецької мови на російську.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович М. Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства (1922–1945) / Марко Антонович // Український історик. – 1974. – 1–3(41–43). – С. 136–154; 4(44). – С. 18–46.
2. Архів Організації українських націоналістів в Києві. – Фонд Богдана Кентржинського. Стаття «Робітництво».
3. Архів Організації українських націоналістів в Києві. – Фонд Михайла Селешка. Спогади «Українці в Німеччині».
4. Боряк Т. Г. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) : [монографія] / Т. Г. Боряк. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – 544 с. – (М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв).
5. Бурім Д. В. Архівна і бібліотечна українка в Німеччині / Д. В. Бурім, О. О. Кураєв, Ю. А. Мицик, Т. М. Себта // Українська архівна енциклопедія. – К., 2008. – С. 109–114.
6. Бурім Д. В. Висвітлення діяльності Української установи довіри в Німецькій імперії (1938–1945) на сторінках періодичних видань української еміграції / Д. В. Бурім // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2010. – Т. 20. – С. 371–396.
7. Бурім Д. В. Джерела до історії діяльності Місії Українського Червоного Хреста для допомоги українським військовополоненим в Німеччині у 1919–1920 роках в фондах Державного архіву Російської Федерації / Д. В. Бурім // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 2014. – Т. 29. – С. 247–285.
8. Бурім Д. В. Джерела з історії діяльності Союзу українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу в фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України в місті Києві / Д. В. Бурім // Чорноморський літопис : науковий журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 8. – С. 125–136.
9. Бурім Д. В. Джерела з історії діяльності Українського академічного товариства при Українському науковому інституті в Берліні: протоколи засідань управи товариства / Д. В. Бурім // Сіверянський літопис. – 2014. – № 6. – Листопад – грудень. – С. 144–166.
10. Бурім Д. В. Джерела з історії релігійного життя української еміграції в Німеччині: документи до біографії о. Петра Вергуна в фондах Галузевого державного архіву Служби безпеки України / Д. В. Бурім // З любов'ю до народів: Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Всеволода Івановича Наулка з нагоди 80-річчя від дня народження / Редколегія : П. С. Сохань (голова) та ін. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2013. – С. 263–285.
11. Бурім Д. В. Джерела з історії української еміграції в Німеччині у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін / Д. В. Бурім // Історичний архів. Наукові студії : збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 9. – С. 143–157.
12. Бурім Д. В. Діяльність Товариства підтримки української науки та культури в Німеччині (за матеріалами Архіву Федеральної Землі Берлін) / Д. В. Бурім // Чорноморський літопис : науковий журнал. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 5. – С. 142–164.
13. Бурім Д. В. Діяльність Українського товариства допомоги біженцям в Німеччині. За матеріалами Архіву Федеральної Землі Берлін (Берлін, Німеччина) / Д. В. Бурім // Сумський історико-архівний журнал. – 2012. – № XVI–XVII. – С. 112–132.
14. Бурім Д. В. До історії діяльності Апостольської Візитатури для українців греко-католиків у міжвоєнній Німеччині. Документи Галузевого архіву Служби безпеки України / Д. В. Бурім // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 26. – К., 2013. – С. 523–569.
15. Бурім Д. В. До історії Українського козацького руху в еміграції: листи Івана Полтавця-Острияниці до Адольфа Гітлера / Д. В. Бурім // Історичний архів. Наукові студії : збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 10. – С. 188–206.
16. Бурім Д. В. До історії українського студентського руху в міжвоєнній Німеччині: Гурток Студентів-Українців при Високій Технічній Школі в Шарлоттенбурзі «Основа» / Д. В. Бурім // Університет. – 2013. – № 1. – Січень – березень. – С. 50–73.

17. Бурім Д. В. Документи Богдана Кентржинського про українські громади в Німеччині та країнах Скандинавії / Д. В. Бурім, Ю. А. Черченко // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2012. – Том 24. – С. 597–623.
18. Бурім Д. В. Документи з історії діяльності Українського наукового інституту в Берліні в Архіві Університету Гумбольдта (Берлін, Німеччина) / Д. В. Бурім // Історичний архів. Наукові студії : збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 8. – С. 170–185.
19. Бурім Д. В. З історії діяльності Союзу українських студентів «Основа» при Високій Технічній Школі в Данцигу у 20-х роках ХХ ст. / Д. В. Бурім // Сумський історико-архівний журнал. – 2012. – № XVIII–XIX. – С. 25–43.
20. Бурім Д. В. З історії українських студентських організацій в міжвоєнній Німеччині: «Гурток студентів українців при Університеті в Берліні» / Д. В. Бурім // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2012. – Том 25. – С. 474–506.
21. Бурім Д. В. Інтеграційні процеси в українському студентському русі на теренах міжвоєнної Німеччини: до історії створення та діяльності Союзу українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу у 20-х роках ХХ століття / Д. В. Бурім // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 547–575.
22. Бурім Д. В. Микола Сушко та Організація українських націоналістів: до питання про партійно-політичну приналежність голови Української установи довіри в німецькій імперії (1938–1945) / Д. В. Бурім // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2010. – Том 21. – С. 412–450.
23. Бурім Д. В. Перший період діяльності Українського наукового інституту в Берліні (1926–1931). За матеріалами Берлінської державної бібліотеки Пруської культурної спадщини / Д. В. Бурім // Пам'ятки: археографічний щорічник / Державна архівна служба України, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства ; редкол. : С. Г. Кулешов (гол. ред.) та ін. – К., 2011. – Том 12. – С. 158–172.
24. Бурім Д. В. Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу у середині 1920-х років: історія створення й діяльності та джерела / Д. В. Бурім // Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу у середині 1920-х років : зб. док. / Упоряд. Д. В. Бурім. Редколегія : В. А. Брехуненко, І. Б. Гирич та ін. – К. : Український письменник, 2014. – С. 23–30.
25. Бурім Д. В. Створення Української установи довіри в Німецькій імперії: політика урядових кіл Німеччини та українська політична еміграція (1938–1945) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип. 15. – К., 2010 – С. 591–618.
26. Бурім Д. Українка в архівах і бібліотеках Німеччини / Д. В. Бурім, О. Кураєв, Ю. Мицик, Т. Себта // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2007. – Том 15. – С. 141–147.
27. Бурім Д. В. Українка в Архіві Університету Гумбольдта (Берлін, Німеччина). Матеріали до біографії професора доктора Івана Мірчука / Д. В. Бурім // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2011. – Том 22. – С. 312–327.
28. Бурім Д. В. Українська еміграція в Німеччині міжвоєнного періоду в мемуарах сучасників: спогади Михайла Селешка в фондах Архіву ОУН в Києві / Д. В. Бурім // Історичний архів. Наукові студії : збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – Вип. 13. – С. 176–192.
29. Від Головної управи УНО // Український Вісник (Берлін) Орган Українського національного об'єднання в Німеччині. – Ч. 21(120). – 17 жовтня 1943 року. – С. 4.
30. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 13. Друковані видання. – Спр. 372. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності ОУН – УПА у 1943–1954 роках. – Т. 34.
31. Енциклопедія українознавства : [у 10-ти томах] / Гол. ред. Володимир Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк, 1954–1989.
32. Євген Коновалець та його доба / А. Мельник, З. Книш, Л. Ребет, Ю. Бойко та ін. – Мюнхен : Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, 1974. – 1020 с.
33. Замість відповідей на листи // Український Вісник (Берлін). Орган Українського національного об'єднання у Німеччині. – 25 липня 1940 року. – Число 8(37). – С. 3.
34. Збірка на Німецький Червоний Хрест // Українська Дійсність (Берлін). Орган Української Громади в Німеччині. – 1 червня 1942 р. – Число 16. – С. 3.
35. Збірник на пошану Івана Мірчука (1891–1961) / За редакцією О. Кульчицького. – Мюнхен ; Нью-Йорк ; Париж ; Вінніпег, 1974. – 312 с.

36. Звернення «До всіх українців Великонімеччини» // Український Вісник (Берлін). Орган Українського національного об'єднання в Німеччині (УНО). – Ч. 4(33). – Квітень 1940 року. – С. 2.
37. З Установи Довір'я // Українська Дійсність (Берлін). Орган Української Громади в Німеччині. – 1 листопада 1941 р. – Число 18. – С. 2.
38. Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен : Видання Фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 851–882.
39. Карпатська Україна в боротьбі : збірник. – Відень, 1939. – 234 с.
40. Кентій А. В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.) / А. В. Кентій. – Київ, 1998. – 200 с.
41. Книш З. Перед походом на Схід. Спогади й матеріали до діяння Організації Українських націоналістів у 1939–1941 роках / З. Книш. – Торонто, 1958. – I частина. – 188 с.; II частина. – 192 с.
42. Коваленко Ю. Українське національне об'єднання (УНО) в Німеччині / Ю. Коваленко // Організація українських націоналістів (1929–1954). – Франція, 1955. – С. 377–391.
43. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні / В. Косик. – Париж ; Нью-Йорк ; Львів : Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові, 1993. – 660 с.
44. Кубійович В. Том II. Мемуари. Роздуми. Вибрані листи / В. Кубійович // Упорядкування проф. Олега Шаблія. – Париж ; Львів, 2000. – 1024 с.
45. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії. 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету / В. Кубійович. – Чикаго, 1975. – 664 с.
46. Кураєв О. О. Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрямок / О. О. Кураєв. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2009. – 456 с.
47. Кучерук О. С. Рико Ярій – загадка ОУН / О. С. Кучерук. – Львів, 2005. – 212 с.
48. Кушинський А. Закарпаття в боротьбі. Спогад / А. Кушинський. – Буенос-Айрес, 1981. – 224 с.
49. Лисяк-Рудницький І. Берлін як студійний осередок / І. Лисяк-Рудницький, В. Яріш, М. Сулима та ін. ; [ред. В. Верига] // Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада. – Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді, 1996. – С. 45–51.
50. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 370 с.
51. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) / С. Наріжний ; редкол. : О. Федорук (голова) та ін. ; упоряд. : Л. Яковлева (керівник) та ін. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 272 с. (Нац. коміс. з питань повернення в Україну культур. цінностей при Кабінеті Міністрів України та ін.)
52. Нетреба Ю. Б. Протистояння дипломатичних представництв УСРР та УНР в Німеччині (1921–1922) / Ю. Нетреба. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2012. – 204 с.
53. Оголошка // Українська Дійсність (Берлін). Орган Української Громади в Німеччині. – 1 листопада 1941 р. – Число 18. – С. 2.
54. Оснування Комісаріату для українських справ у Німецькій державі // Українська пресова служба. Українське видання. Заступництво на Німеччину. – Берлін. – 1938. – 12 грудня. – Ч. 16/38.
55. Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських / Олена Отт-Скоропадська ; [пер. з нім. Галини Сварник]. – 2-е вид., доповнене. – Львів : Літопис, 2013. – 556 + XX с.
56. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) / М. Г. Палієнко. – К. : Темпора, 2008. – 688 с.
57. Паньківський К. Від Держави до Комітету / К. Паньківський. – Нью-Йорк ; Торонто, 1957. – 160 с.
58. Паньківський К. Від Комітету до Державного центру (1944–1948) / К. Паньківський. – Нью-Йорк ; Торонто, 1968. – 288 с.
59. Паньківський К. Роки німецької окупації (1941–1944) / К. Паньківський. – Нью-Йорк ; Торонто, 1965. – 480 с.
60. Песчаний О. О. Українці міжвоєнної доби в мюнхенських архівах / О. О. Песчаний // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 124–132.
61. Під увагу всім Українцям в Німеччині // Український Вісник (Берлін). Орган Українського національного об'єднання у Німеччині. – Червень 1940 року. – Число 6(35). – С. 5.
62. Піскун В. М. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття) : [монографія] / В. М. Піскун. – К. : МП Леся, 2006. – 672 с. : іл.
63. Правні поради подає Українська Установа Довір'я в Берліні (Ukrainische Vertrauensstelle im Dritten Reiche. Berlin W 30, Bayerischer Platz 3) // Український Вісник (Берлін). Орган Українського національного об'єднання у Німеччині. – Ч. 8(37). – 25 липня 1940 року. – С. 4.

64. Пропам'ятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини колишніх студентів Політехніки Вільного Міста Данцігу 1921–1945 / Матеріали вибрав і приготував до друку Володимир Шиприкевич. – Філадельфія ; Торонто ; Нью-Йорк, 1979. – 218 с.
65. 5 років Українській Установі Довір'я // Українська Дійсність (Берлін). Орган Української Громади в Німеччині. – 20 жовтня 1943 р. – Число 30. – С. 2.
66. Романишин П. Історія української еміграції та українська католицька церква в Німеччині / П. Романишин // Українці в Берліні (1918–1945). Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5-го вересня 1981 року в Шератон готелі в Торонто, Канада / Редактор В. Верига. – Торонто, 1996. – С. 208–225.
67. Романишин П. Студії до історії Української Католицької Церкви в Німеччині. Петро Вергун перший апостольський візитатор і адміністратор / П. Романишин // Українська Вільна Академія Наук. Збірник заходознавства. Том XV (13). – Вінніпег, 1988. – 214 с.
68. Себта Т. Україніка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архіві в Берліні / Т. Себта // Архіви України. – 2007. – № 1–3. – С. 215–249.
69. Селешко М. У кігтях гестапо / М. Селешко. – К. : Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. – 224 с.
70. Скиба Р. Українське Національне Об'єднання (УНО) в Німеччині. До генези постання УНО / Р. Скиба // Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / В. Яріш, М. Сулима та ін. ; [ред. В. Верига]. – Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді, 1996. – С. 177–183.
71. Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцігу у середині 1920-х років : зб. док. / Упоряд. Д. В. Бурім. Редколегія : В. А. Брехуненко та ін. – К. : Український письменник, 2014. – 328 с.
72. Срібняк І. В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.) / І. В. Срібняк. – К. : Київський державний лінгвістичний університет, 1999. – 296 с.
73. Стахів Р. 20 літ Союзу Українських Студентів «Основа» в Данцігу / Р. Стахів // Краківські Вісті. – Краків. – 1943. – 24 серпня. – Ч. 185; 25 серпня. – Ч. 186; 26 серпня. – Ч. 187.
74. Стерчо П. Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках / П. Стерчо. – Торонто, 1965. – 288 с.
75. Сулима М., Яріш В. Українські студенти в Берліні поміж двома світовими війнами / М. Сулима, В. Яріш // Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / Редактор В. Верига. – Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді, 1996. – С. 136–143.
76. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. П. Трощинський ; [відп. ред. В. Б. Євтух] ; НАН України. Ін-т соціології. – К. : Інтел, 1994. – 260 с.
77. Трощинський В. П. Українці в світі / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 352 с.;
78. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали / Упорядники: В. С. Лозицький (голова) та ін. Редколегія : Ю. А. Левенець (співголова), В. А. Смолій (співголова) та ін. – К. : Парламентське вид-во, 2008. – 928 с. + 16 с. іл.
79. Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / В. Яріш, М. Сулима та ін. ; [ред. В. Верига]. – Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді, 1996. – 256 с.
80. Філонович В. Березневі дні Карпатської України / В. Філонович ; вступна стаття, упорядкування, коментарі В. Власенка. – Суми, 2009. – 100 с.
81. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві. – Ф. 4465 Документи і матеріали українських емігрантських установ, організацій та різних осіб (колекція). – Оп. 1. – Спр. 126.
82. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві. – Ф. 4628 Колекція трофейних документів про співробітництво українських націоналістів та керівників УПА з німецько-фашистськими окупантами. – Оп. 1 – Спр. 10. – Арк. 1–5; 12; 62–64; 70–72.
83. Цимбалістий Б. Національна організація українських студентів (НОУС) в Німеччині / Б. Цимбалістий // Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди З'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада / Редактор Василь Верига. – Торонто : Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді, 1996. – С. 150–167.
84. Черченко Ю. Архів ОУН у Києві / Ю. Черченко // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 25–31.
85. Членам і прихильникам УНО до відома // Український Вісник (Берлін). Орган українського національного об'єднання. – Ч. 14(43). – 25 жовтня 1940 року. – С. 7.

86. Швагуляк М. Українська політична еміграція в Німеччині у 30-х роках ХХ ст. / М. Швагуляк // Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади / Упоряд. Ю. Ю. Сливка. – Львів : Каменяр, 1992. – С. 316–334.
87. Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги). – Том 1. В Україні / В. Шевельов. – Харків ; Нью-Йорк : Видання часопису «Березіль». Видавництво М. П. Коць, 2001. – 432 с.
88. Шевельов (Шерех) Ю. В. Я – мене – мені... (і довкруги). – Том 2. В Європі / В. Шевельов. – Харків ; Нью-Йорк : Видання часопису «Березіль». Видавництво М. П. Коць, 2001. – 304 с.
89. Шиприкевич В. Український студентський осередок в Данцигу в роках 1921–1945. Спроба історичного огляду / В. Шиприкевич // Пропам'ятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини колишніх студентів Політехніки Вільного Міста Данцигу 1921–1945. – Філадельфія ; Торонто ; Нью-Йорк, 1979. – С. 21–114.
90. Шумелда Я. Нарис життя українського студентства в середній Європі за останніх 20 літ / Я. Шумелда // Двадцять літ Української Академічної Громади. – Прага : Видання Української Академічної Громади, 1941. – С. 36–46.
91. Яріш В. Українська Установа Довір'я в Німеччині. Офіційно: Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reich / Я. Яріш // Українці в Берліні (1918–1945). Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5-го вересня 1981 року в Шератон готелі в Торонто, Канада / Редактор Василь Верига. – Торонто, 1996. – С. 184–187.
92. Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 1031.
93. Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3049 (Звіт Таємної державної поліції за жовтень – листопад 1936 року).
94. Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3060 (Звіт Таємної державної поліції за 1938 рік).
95. Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3061 (Звіт Таємної державної поліції за 1938 рік).
96. Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3062 (Звіт Таємної державної поліції за січень – березень 1939 року, складений 3 квітня 1939 року).
97. Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3062 (Звіт Таємної державної поліції за квітень – червень 1939 року від 3 червня 1939 року).
98. Bundesarchiv Berlin. – R 58 Reichssicherheitshauptamt (RSHA). – Nr. 3062 (Звіт Таємної державної поліції про нелегальний комуністичний та марксистський рух в Німеччині за другий квартал 1939 року).
99. Burim D. Die ukrainische Frage aus zwei Perspektiven: Ukrainische Emigration in Deutschland und die deutsche Ukraine-Politik in der Zwischenkriegszeit (1918–1939) / D. Burim // Schriften zur Hochschul-Sozialpolitik. Magazin des Internationalen Studiumszentrums Berlin. – Berlin, 2002. – S. 38–40.
100. Burim D. Ukrainische Emigration in Deutschland und die deutsche Ukraine-Politik in der Zwischenkriegszeit (1918–1939) / D. Burim // Jahrbuch der Studienstiftung des Abgeordnetenhauses von Berlin. 2000/2001. – Berlin, 2002. – S. 27–32.
101. Dodenhoeft B. Laßt mich nach Rußland heim: russische Emigranten in Deutschland von 1918 bis 1945 / B. Dodenhoeft. – Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; New York ; Paris ; Wien : Lang, 1993. – 338 s.
102. Encyclopedia of Ukraine. Volume V. – St-Z / Edited by Danylo Husar Struk. – Toronto ; Buffalo : London, 1993.
103. Golczewski F. Deutsche und Ukrainer. 1914–1939 / F. Golczewski. – Paderborn ; München ; Wien ; Zürich, 2010. – 1085 s.
104. Jerabek B. Das Schulwesen und die Schulpolitik im Reichskommissariat Ukraine (1941–1944). Im Lichte deutscher Dokumente / B. Jerabek. – München : Ukrainische Freie Universität, 1991.
105. Kotowski A. S. «Ukrainisches Piemont»? Die Karpatenukraine am Vorabend des Zweiten Weltkrieges // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas / Albert S. Kotowski. – 2001. – H. 1. – S. 67–95.
106. Kulinitich I. Ukrainisch-deutsche Wissenschaftsbeziehungen in den Jahren 1922 bis 1932 / I. Kulinitich // Deutschland – Sowjetunion. – Berlin, 1966. – S. 64–72.
107. Kumke C. Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin: Zwischen Politik und Wissenschaft // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas / C. Kumke. – 1995. – Nr. 43. – S. 218–253.
108. Ukrainischer Pressedienst in Deutschland. – 1938. – Nr. 16/38
109. Voigt G. Das ukrainische wissenschaftliche Institut in Berlin 1926–1945 / G. Voigt // Zur Ukrainepolitik des deutschen Imperialismus. – Jena, 1969. – S. 118–156.
110. Zlepko D. Die Entstehung der polnisch-ungarischen Grenze (Oktober 1938 bis 15. März 1939). Vergangenheitbewältigung oder Großmachtpolitik in Ostmitteleuropa / D. Zlepko. – München, 1980. – 207 s.

Д. В. Бурим, Інститут української археографії та історичного вивчення імен М. С. Грушевського НАН України, м. Київ, Україна

ИСТОЧНИКИ К ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНСКОГО УЧРЕЖДЕНИЯ ДОВЕРИЯ В ГЕРМАНИИ В 1938–1945 годах

В Германии в междувоенный период сконцентрировались украинские политические, военные и интеллектуальные силы, которые были объединены в профессиональные, студенческие, научные общественно-политические общества и организации.

1 декабря 1938 года было основано Украинское учреждение доверия в Германской империи – немецкое правительственное учреждение, заданием которого была регистрация и помощь украинским эмигрантам на территории Германии. Функционировало Украинское учреждение доверия до конца Второй мировой войны.

Источники к истории деятельности Украинского учреждения доверия в Германии хранятся в Центральном государственном архиве высших органов власти и управления Украины в городе Киев, Отраслевом государственном архиве Службы безопасности Украины, Архиве Организации украинских националистов в городе Киев, Федеральном архиве Федеративной Республики Германии в городе Берлин и др. Кроме документов, которые хранятся в архивных фондах, важная информация по истории деятельности Украинского учреждения доверия содержится в периодических изданиях украинской эмиграции в Германии, таких как: «Український вісник» (Берлин), «Українська дійсність» (Берлин), «Українська пресова служба» (Берлин), а также в воспоминаниях современников: «Українці в Берліні 1918–1945. Про пам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Канада» (упорядники В. Яриш, М. Сулима) (Торонто, 1996), Василь Яриш «Українська установа довір'я в Німеччині. Офіційно: Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche» (Торонто, 1996), Володимир Кубійович «Українці в Генеральній Губернії. 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету» (Чикаго, 1975), Михайло Селешко «У кігтях гестапо» (Київ, 1996), Юрій Шевельов. «Я, мені, мене... (і довкруги)». Спогади. У двох томах (Харків; Нью-Йорк, 2001), Олена Отт-Скоропадська «Остання з роду Скоропадських» (Львів, 2013) і др.

Ключевые слова: Украинское учреждение доверия в Германии; Украина; Германия; украинская эмиграция; украинская громада в Германии; Украинское национальное объединение в Германии.

D. V. Burim, M. S. Hrushewsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

SOURCES ON THE HISTORY OF THE UKRAINIAN TRUST INSTITUTION IN GERMANY IN 1938–1945

In the interwar period the Ukrainian political, military and intellectual powers had been concentrated in Germany. They were united in to helping, professional, students, academics, socio-political and others organizations and society.

The Ukrainian trust institution in German Empire, as the German government agency was established the 1st December 1938. Its task was register and help Ukrainian immigrants in the Greater Germany territory. The Ukrainian trust institution had been operated until the end of the Second World War.

Sources on the history of the Ukrainian trust institutions in Germany have been kept in the Central State Archives of higher authorities and government of Ukraine in Kyiv, in the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine in Kyiv, in the Archive of Ukrainian nationalists in Kyiv, in the Federal Archives of Federal Republic of Germany in Berlin, etc. Apart documents that are stored in the Archival Fond the important information on the history of the Ukrainian trust institutions in German Empire contained in the Ukrainian emigration periodicals: «Ukrainian Journal» (Berlin), «Ukrainian reality» (Berlin), «Ukrainian Press Service» (Berlin) and others and in the memories of the contemporaries: «Ukrainians in Berlin 1918–1945. Commemorative collection of reports and memories of the life and activities of Ukrainian in Berlin on the occasion of the Congress on Sept. 5, 1981 at the Sheraton Hotel in Toronto, Canada» (compiled by V. Yarish, M. Sulyma, etc.; ed. By W. Veryha) (Toronto, 1996); Vasyl Yarish «Ukrainian trust institution in Germany». Officially the: «Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche» (in the book: «Ukrainians in Berlin 1918–1945...», Toronto, 1996); Volodymyr Kubiiovych «Ukrainians in the General Provinces. 1939–1941. The history of the Ukrainian Central Committee» (Chicago, 1975); Mykhailo Seleshko «In the claws of the Gestapo» (Kyiv, 1996); Yuriy Sheveliov «I, me, of me... (and around about)». The memoirs. In two volumes (Kharkiv, New York, 2001); Olena Ott-Skoropadska «The Last of the Skoropadsky family» (Lviv, 2013) and others.

Keywords: the Ukrainian trust institution in Germany; Ukraine; Germany; Ukrainian emigration; the Ukrainian community in Germany; the Ukrainian National Association in Germany.

© Бурім Д. В., 2015

Дата надходження статті до редколегії 20.09.2015

Рецензенти: д-р іст. наук, професор **Сінкевич Є. Г.**;
д-р іст. наук, професор **Котляр Ю. В.**